

До питання виконання інтерпретаційних актів Конституційного Суду України

О. Тупицький

суддя Конституційного Суду України,
кандидат наук в галузі управління

У статті розглянуто проблему відсутності механізму виконання інтерпретаційних актів Конституційного Суду України судами загальної юрисдикції, проаналізовано деякі варіанти її розв'язання та викладено відповідні пропозиції.

Ключові слова: виконання рішень Конституційного Суду України, інтерпретаційні акти, конституційне звернення, неоднозначне/неоднакове застосування норм права, помилка в праві, принцип правової визначеності, порядок виконання інтерпретаційного акта Конституційного Суду України.

Тема виконання рішень Конституційного Суду України у юридичній літературі не є новою, її вивченню присвячено наукові статті та розділи монографічних досліджень. Проте в зазначеній сфері залишається чимало питань, на які ще не надано чітких відповідей. Зупинимось лише на деяких аспектах питання виконання інтерпретаційних актів Конституційного Суду України, прийнятих у справах за конституційними зверненнями, які за існуючих правових реалій вважаємо найбільш актуальними.

Поступове прояснення завдяки процесуальним ухвалам Конституційного Суду України вимог закону щодо конституційного звернення та значне підвищення рівня правової грамотності у суспільстві має наслідком збільшення кількості звернень до Конституційного Суду України. Статистика свідчить, що у 1997 році до Конституційного Суду України надійшло 103 конституційних звернення, у 2007 році — 248, у 2012 році — 476. Органи конституційної юрисдикції європейських країн приймають до розгляду не більше 4–5 % заяв громадян. Для порівняння: у 2011–2012 роках Конституційний Суд України розглянув майже 9 % конституційних подань і звернень щодо тлумачення Конституції та законів України¹. Отже, щороку певна кількість суб'єктів права на конституційне звернення стає учасниками відносин у сфері реалізації відповідних актів конституційного правосуддя, обов'язковість виконання яких встановлена Конституцією України.

За якою ж процедурою мають виконуватися такі рішення єдиного органу конституційної юрисдикції?

За визначенням Конституційного Суду України, суб'єкт права на конституційне звернення має виступати учасником тих суспільних відносин, щодо яких неоднозначно застосовується правова норма, за офіційним тлумаченням якої він звернувся². Отже, відповідь на зазначене питання залежить від стадії, на якій перебувають такі відносини, а у разі наявності спору щодо цих відносин — від стадії його розгляду.

¹ В. Овчаренко. Специфіка конституційного судочинства полягає в тому, що Конституційний Суд є судом права, а не факту // Закон і бізнес. — № 32 (1122). — 2013.

² Ухвала Конституційного Суду України від 8 жовтня 2013 року № 46-у/2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=222392>

Наприклад, коли спір щодо таких відносин ще не виник або його розгляд перебуває на початковій чи проміжній стадії в органах виконавчої влади або суді, компетентні посадові особи або орган прийматимуть рішення на підставі відповідної правової позиції Конституційного Суду України, сформованої ним у процесі офіційного тлумачення.

Не настільки очевидною є відповідь на це запитання у разі, якщо суб'єкт права на конституційне звернення отримав офіційну інтерпретацію відповідної норми вже після того, коли рішення суду, що містить відмінну від офіційної інтерпретацію, вже набрало законної сили, зокрема після перегляду справи судом касаційної інстанції. У такому випадку під виконанням інтерпретаційного акта Конституційного Суду України слід розуміти реалізацію його правової позиції, що містить офіційне роз'яснення відповідної правової норми, компетентним судом загальної юрисдикції шляхом перегляду судового рішення, прийнятого раніше щодо цього суб'єкта права на конституційне звернення. Тобто зазначене питання полягатиме у визначенні порядку перегляду судового рішення на підставі інтерпретаційного акта Конституційного Суду України.

На час запровадження інституту конституційного звернення у 1997 році процесуальне законодавство України передбачало різні механізми ревізії справи після її перегляду в касаційному порядку. Зокрема, у цивільному процесі рішення, що набрало законної сили, могло переглядатися за нововиявленими або винятковими обставинами. До перших, крім питань факту, законодавцем було віднесено й визнання неконституційним закону або окремого його положення, застосованого судом при вирішенні справи. До виняткових обставин, окрім іншого, — виявлене після касаційного розгляду неоднозначне застосування судом загальної юрисдикції одного і того самого положення закону або його застосування всупереч нормам Конституції України (стаття 347² Цивільно-процесуального кодексу України 1963 року¹). Аналогічні положення інших галузей процесуального права були менше деталізовані та передбачали перегляд на цій стадії справ з питань факту порушення чи неправильного застосування правових норм за умови впливу такого порушення на правильність судового рішення (стаття 107 ГПК 1991 року, статті 389, 397 КПК 1960 року).

Проте вже тоді перегляд таких судових рішень щодо суб'єкта права на конституційне звернення на підставі відповідного інтерпретаційного акта Конституційного Суду України на практиці був пов'язаний з багатьма складнощами².

Внаслідок судової реформи 2010 року зазнала змін судова вертикаль, відбувся перерозподіл повноважень її органів, було гармонізовано процесуальне законодавство. Зокрема, Верховний Суд України отримав повноваження переглядати судові рішення, що набрали законної сили, лише з двох підстав:

— неоднакове застосування матеріального права судом касаційної інстанції;

— встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикцію якої визнано Україною, факту порушення нашою державою міжнародних зобов'язань (стат-

¹ Далі за текстом назви цього та інших процесуальних кодексів замінюватимуться відповідними скороченнями.

² О. Барабаш. Звернення громадян до Конституційного Суду як новий спосіб захисту своїх прав і свобод : досвід і проблеми вдосконалення процедури / О. Барабаш // Конституційне судочинство. Американський та український досвід. — К., 1999. — С. 51.

тя 355 ЦПК, стаття 111¹⁶ ГПК, стаття 237 КАС, стаття 400¹² КПК 1960 року, стаття 445 КПК 2012 року). Разом з тим реформований інститут перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами містить згадку про Конституційний Суд України лише в аспекті його актів, постановлених у порядку нормоконтролю, тоді як інші положення цього інституту стосуються виключно питань факту (стаття 361 ЦПК, стаття 112 ГПК, стаття 245 КАС, стаття 459 КПК).

Натомість інтерпретаційний акт Конституційного Суду України стосується питань права, а не факту¹, адже не містить вказівок на факти чи обставини, які встановлювалися б ним щодо конкретних осіб. А отже, порядок виконання такого акта, який у випадку дивергенції (розходження) між офіційною та казуальною інтерпретаціями відповідної правової норми пов'язаний з переглядом рішень судів загальної юрисдикції у справі щодо суб'єкта конституційного звернення, чинним процесуальним законодавством України не передбачений взагалі.

Свого часу з такою прогалиною у законі зіткнувся й Конституційний Суд Російської Федерації в аспекті необхідності виконання його інтерпретаційних актів, постановлених у порядку нормоконтролю, якими виявляється конституційний зміст правових норм. Законодавство Російської Федерації визначало лише порядок виконання рішень про неконституційність². Тому з метою захисту конституційних прав і свобод учасників конституційного провадження Конституційний Суд Російської Федерації подолав цю прогалину, сформувавши правові позиції, якими визначено юридичні підстави та конкретний механізм подальшого перегляду за результатами конституційного провадження рішень судів загальної юрисдикції та арбітражних судів у справах осіб, які звернулися до Конституційного Суду Російської Федерації і щодо яких оспорювану норму було застосовано у неконституційній інтерпретації, що спричинило порушення їх конституційних прав і свобод.

Зокрема, зазначивши про відсутність у процесуальному законодавстві Російської Федерації «спеціально передбачених адекватних процедур» для перегляду судових рішень на підставі інтерпретаційних актів Конституційного Суду Російської Федерації, Суд визначив, що такі його акти мають виконуватися «на підставі процесуальної аналогії», у порядку, встановленому законом для виконання його актів про неконституційність. Останні, відповідно до процесуального законодавства Російської Федерації, є підставою для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами. Окремо Суд наголосив, що «справи цих

¹ Доктор юридичних наук Шаповал В. М. вказує на необхідність врахування відомої формули «загальний суд — це суд факту, конституційний суд — це суд права» // Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм : моногр. — К. : Юридична фірма «Салком». — Юрінком Інтер, 2005. — С. 72.

² Федеральним конституційним законом «Про Конституційний Суд Російської Федерації» встановлено, що у разі визнання Конституційним Судом Російської Федерації закону, застосованого у конкретній справі, таким, що не відповідає Конституції Російської Федерації, ця справа у будь-якому разі підлягає перегляду компетентним органом у звичайному порядку (частина друга статті 100). Рішення судів, засновані на актах, визнаних неконституційними, не підлягають виконанню і мають бути переглянуті у встановлених федеральним законом випадках (частина третя статті 79).

заявників у будь-якому разі підлягають перегляду компетентними органами безвідносно до спливу обмежувальних строків звернення до цих органів»¹.

Повертаючись до українських реалій та зважаючи на вказані особливості чинного процесуального законодавства, питання порядку перегляду судового рішення на підставі інтерпретаційного акта Конституційного Суду України — це питання вибору між процедурою перегляду за нововиявленими обставинами та процедурою перегляду Верховним Судом України.

На користь першої з цих процедур свідчить більш проста процесуальна аналогія, заснована на тому, що інститут перегляду за нововиявленими обставинами вже містить положення щодо Конституційного Суду України та його рішень. Мабуть, тому й наші російські колеги обрали саме цю процедуру, адже положення, що утворюють її зміст, у процесуальних законах наших країн значною мірою схожі. Втім, такий вибір призведе до виникнення певної змістовної дисгармонії між положеннями, що визначають підстави перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами. Більшість з них стосуються виключно питань факту. Натомість єдиним винятком є акти конституційної юстиції, ухвалені виключно з питань права. До того ж дивергенція між казуальною та офіційною інтерпретаціями правової норми виявляє її неправильне застосування судами загальної юрисдикції, тобто вказує саме на помилку в праві (*error juris*).

Більш обґрунтованим щодо реалізації інтерпретаційного акта Конституційного Суду України, на нашу думку, є перегляд судового рішення Верховним Судом України.

Однією з підстав такого перегляду відповідно до процесуального законодавства є неоднакове застосування² судом касаційної інстанції норм матеріального права, тоді як аналогічний юридичний факт неоднозначного застосування правової норми судами загальної юрисдикції імпліцитно встановлюється Конституційним Судом України при відкритті конституційного провадження, в якому ухвалюється відповідний інтерпретаційний акт (стаття 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Іншою передбаченою законом підставою для перегляду Верховним Судом України є встановлення Європейським судом з прав людини порушення Україною прав і свобод заявника, гарантованих Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція 1950 року). Аналогічно цьому існування розбіжностей між казуальним тлумаченням правової норми,

¹ Определение Конституционного Суда Российской Федерации «О разъяснении Постановления Конституционного Суда Российской Федерации от 5 февраля 2007 года № 2-П по делу о проверке конституционности положений статей 16, 20, 112, 336, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 387, 388 и 389 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации» от 11 ноября 2008 года № 556-О-П [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ksrf.ru/ru/Decision/Pages/default.aspx>

² Відповідно до правової позиції Верховного Суду України неоднакове застосування одних і тих самих норм закону — це різне, відмінне, несхоже тлумачення, розуміння точного змісту (суті) норми закону // Узагальнення практики перегляду Верховним Судом України судових рішень у кримінальних справах із підстав, передбачених статтею 400¹² Кримінально-процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/26C6817865EC8A15C2257B7C004ADBFD](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/26C6817865EC8A15C2257B7C004ADBFD)

застосованої судами загальної юрисдикції у справі суб'єкта права на конституційне звернення, та отриманою у подальшому за таким зверненням офіційною інтерпретацією цієї самої норми, свідчитиме, крім іншого, про порушення відповідних прав та/чи свобод цього суб'єкта, виявлене внаслідок конституційного провадження. При цьому, будучи побудованими на основі загально визнаних принципів міжнародного права, Конституція України та Конвенція 1950 року гарантують права і свободи людини, які є однаковими за своєю суттю. Спільною є й природа правового статусу та призначення Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України. Відповідно виконання рішень цих органів з метою відновлення порушених прав і свобод мало б відбуватися за однією і тією самою процедурою. Виходячи з подібних міркувань аналогічного висновку щодо необхідності застосування єдиного інституціонального механізму для виконання рішень органу конституційного контролю та Європейського суду з прав людини дійшов свого часу й Конституційний Суд Російської Федерації¹.

Таким чином, хоча й більш складні, але ґрунтовніші аналогії свідчать на користь перегляду саме Верховним Судом України на підставі інтерпретаційного акта Конституційного Суду України судового рішення, що набрало законної сили.

Додатковим аргументом на підтримку обрання такої процедури слугує й юридична природа рішень найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції. Відповідно до процесуального законодавства рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України, які зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до рішення Верховного Суду України (стаття 360-7 ЦПК України, стаття 244² КАС України, стаття 111²⁸ ГПК України, стаття 458 КПК України). Тому реалізація інтерпретаційного акта Конституційного Суду України за цією процедурою дозволила б використати юридичну природу постанови Верховного Суду України для оптимально ефективного приведення усієї правозастосовної практики у відповідність до правових позицій єдиного органу конституційної юрисдикції. При цьому відповідні рішення Верховного Суду України «цементували» б нормативну єдність правових норм з конституційно-правовими актами їх офіційної інтерпретації.

Отже, на нашу думку, виконання інтерпретаційних актів Конституційного Суду України за процедурою перегляду судового рішення Верховним Судом України найбільше відповідає цілі забезпечення верховенства Основного Закону на всій території України.

¹ Постановление Конституционного Суда Российской Федерации «По делу о проверке конституционности части второй статьи 392 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобами граждан А. А. Дорошка, А. Е. Кота и Е. Ю. Федотовой» от 26 февраля 2010 года № 4-П (абзац второй пункта 3.3 мотивировочной части) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ksrf.ru/ru/Decision/Pages/default.aspx>

Окремого дослідження потребує тема визначення меж такого перегляду та можливих варіантів його правових наслідків. Але первинним завданням ревізійного провадження на підставі інтерпретаційного акта Конституційного Суду України має бути перевірка компетентним судовим органом відповідності казуальної інтерпретації правової норми у рішенні суду загальної юрисдикції, що набрало законної сили, офіційній інтерпретації цієї самої норми, наданої за конституційним зверненням особи, спір щодо прав та обов'язків якої був розв'язаний цим рішенням. Інакше кажучи, основним питанням є встановлення юридично факту наявності чи відсутності помилки у праві.

У зв'язку з цим слід зазначити, що Європейський суд з прав людини, надаючи оцінку процедурі перегляду за нововиявленими обставинами, передбаченої цивільно-процесуальним законодавством Російської Федерації, зазначив, що вона схожа з подібними процедурами у правових системах багатьох держав-членів Ради Європи, та що така процедура сама по собі не суперечить принципу правової визначеності, передбаченому статтею 6 Конвенції 1950 року, у тих випадках, коли ця процедура використовується для виправлення судових помилок¹.

Вважаємо, що окреслена нами проблема виконання інтерпретаційних актів Конституційного Суду України має бути вирішена законодавцем вже найближчим часом. Проте відповідно до частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» єдиний орган конституційної юрисдикції має право визначати порядок виконання своїх інтерпретаційних актів, тобто фактично може визначати механізм їхньої реалізації, вказавши на необхідність застосування тієї чи іншої процесуальної аналогії.

У разі вирішення цього питання у законодавчий спосіб доцільним, на нашу думку, є надання Конституційному Суду України широких повноважень з контролю за виконанням власних рішень. У цьому сенсі цікавим може бути досвід Республіки Боснія та Герцеговина, Конституційний Суд якої наділений такими повноваженнями².

На підставі викладеного слід зазначити, що механізм виконання інтерпретаційних актів Конституційного Суду України судами загальної юрисдикції потребує конкретного визначення та подальшого удосконалення з метою забезпечення реального та ефективного захисту конституційних прав і свобод особи та конституційного змісту правозастосовної практики в Україні.

¹ Pravednaya v. Russia, judgment of 18 November 2004, no. 69529/01, §§27-28// ECHR.

² Положеннями частин четвертої, п'ятої, шостої статті 74 Регламенту Конституційного Суду Республіки Боснія та Герцеговина встановлено: «4. Конституційний Суд у своєму рішенні може деталізувати спосіб та строк виконання цього рішення Конституційного Суду. 5. Протягом вказаного в частині четвертій цієї статті строку орган має виконати рішення Конституційного Суду та зобов'язаний надати інформацію щодо заходів, вжитих на виконання цього рішення Конституційного Суду, як вимагає рішення. 6. У випадку невиконання рішення, затримки у виконанні або у наданні Конституційному Суду інформації про вжиті заходи, Конституційний Суд виносить ухвалу, в якій встановлює, що його рішення не було виконано, та може визначити порядок (спосіб) виконання рішення. Ця ухвала направляється компетентному прокурору або іншому органу, який є компетентним виконувати це рішення, як визначено Судом» / (Переклад автора) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ccbh.ba/eng/

Тупицкий А. Н. К вопросу исполнения интерпретационных актов Конституционного Суда Украины. В статье рассматривается проблема отсутствия механизма исполнения интерпретационных актов Конституционного Суда Украины судами общей юрисдикции, анализируются некоторые варианты её разрешения, а также изложены соответствующие предложения.

Ключевые слова: исполнение решений Конституционного Суда Украины, интерпретационные акты, конституционное обращение, неоднозначное/неодинаковое применение норм права, ошибка в праве, принцип правовой определенности, порядок исполнения интерпретационного акта Конституционного Суда Украины.

Tupyt'skyi O. On execution of interpretation acts of the Constitutional Court of Ukraine. The article considers the issue of absence of the mechanism of execution of interpretation acts of the Constitutional Court of Ukraine by courts of general jurisdiction, analyses some variants of its solution and offers the respective proposals.

Key words: execution of decisions of the Constitutional Court of Ukraine, interpretation acts, constitutional appeal, inconsistent application of norms of law, legal mistake, principle of legal certainty, order of execution of interpretation act of the Constitutional Court of Ukraine.